

DE ONTWIKKELING VAN DE LANDBOUW IN
LIMBURG OP ORGANISATORISCH GEBIED

(1848 - 1887)

door

DRS Th. J. P. VERHAGEN

Bij het aanschouwen van het rijkgeschakeerde organisatieleven van de boerenstand in Limburg, dringt zich onwillekeurig de vraag aan ons op hoe dit alles gegroeid is, hoe de grond bouwrijp gemaakt is om dit intens levend organisme voort te brengen.

Voor de beantwoording van deze vraag moeten wij teruggaan naar het einde van de eerste helft van de vorige eeuw, toen de z. g. Provinciale Commissiën van Landbouw, laatstelijk ingesteld door Koning Willem I, in 1818 en voor Limburg, na de hereniging met het Koninkrijk der Nederlanden in 1840, hun bestaan ten einde voerden.

Deze Commissiën van Landbouw waren hoofdzakelijk adviesinstanties voor en van de regering, in zaken de Landbouw betreffende, zij hielden haar op de hoogte van de stand van de oogst en van de opbrengst daarvan, dit alles met het oog op de belangen van de landbouw in het algemeen.

De landbouw wordt in die tijd nog erg onwetenschappelijk bedreven, zoals het Landbouwverslag van 1850 vermeldt. Men werkt nog steeds met methoden, welke reeds sinds onheugelijke tijden door de voorvaders zijn aangewend en besluit uit het feit dat deze mensen nooit honger geleden hebben tot de deugdelijkheid van hun handelwijze. De Commissiën van Landbouw hebben in deze weinig gepres-

teerd. Hun taak lag nu eenmaal niet op het gebied van de ontwikkeling van de individuele boeren, maar zij moesten de regering op de hoogte houden van de stand van zaken, vooral wat betreft oogstopbrengst en prijzen. Bij Koninklijk Besluit van 7 januari 1851 worden deze Provinciale commissies opgeheven. Het tijdperk van de liberale staatsopvatting breekt aan. Het overheidsingrijpen wordt tot een minimum gereduceerd en men zoekt steeds naar redenen om de overheidsbemoeiingen nog verder te beperken, om alles over te laten aan het particulier initiatief. Daarbij is dan altijd het gebrek aan financiën een moeilijk omver te redeneren argument geweest, temeer als men bedenkt dat de bourgeoisie afkerig was van belastingen, maar des te meer voorliefde koesterde voor accijnzen, welke vooral de grote massa van het gewone volk drukten.

In een missive van 8 januari 1851, waarbij genoemd Koninklijk Besluit aan de Commissarissen des Konings wordt medegedeeld, schrijft Thorbecke: "Dit fonds (bedoeld is het Fonds voor de Landbouw) is leeg en bovendien zijn in de provinciën afzonderlijke maatschappijen of genootschappen opgericht, waarin tegen betaling ener matige bijdrage, door eenieder, die in landbouw en veeteelt belang stelt, kan worden deelgenomen. Men wisselt daar onderling van denkbeelden omtrent hetgeen de ondervinding tot verbetering der zaak aan de hand geeft en verstaat zich nopens de wijze, waarop de verdere proefnemingen kunnen worden bestuurd of verbeterd. Hierdoor wordt ene wrijving van denkbeelden geborcht te groter en levendiger naarmate de deelnemers persoonlijk den landbouw uitoefenen en zich op veeteelt toeleggen."

In hetzelfde schrijven van de minister van Binnenlandse Zaken wordt voorgesteld, in overleg tussen de bestaande genootschappen en de Provinciale Staten, maatregelen te beramen om de arbeid van de commissiën van landbouw, voor zoveel nodig, over te nemen.

In een speciale vergadering werd de inhoud van

het bovengenoemd K. B. aan de leden van de Commissie van Landbouw medegedeeld. Hierbij werd o. a. opgemerkt dat gebrek aan financiële middelen de commissie ten zeerste in haar werk had beknot. Vooral de afwikkeling der schadeloosstelling bij vee-sterften, met name bij de gedwongen afmaking van vee en gevallen van runderpest etc. was hierdoor vaak onmogelijk geworden, hetgeen niet bepaald bevorderlijk was voor de sympathie van de boeren jegens de commissie.

Intussen komt zich reeds op 14 februari 1851 een candidaat aanmelden bij de Commissaris des Konings om de taak van de vroegere commissie van landbouw voor de regering en het provinciaal bestuur over te nemen, n.l. de op 18 augustus 1849 opgerichte Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking voor het Hertogdom Limburg.

Deze particuliere Maatschappij heeft reeds een voorgangster gehad in de te Maastricht bestaande Société d'horticulture et d'agriculture, welke zich speciaal bezig hield met het organiseren van tentoonstellingen, zoals blijkt uit diverse brieven, welke voorkomen in het Registre de Correspondance de la Commission des Expositions, zich bevindende in het Rijksarchief te Maastricht. Deze commissie was een onderdeel van de Société.

De tentoonstellingen, hoofdzakelijk van bloemen, werden georganiseerd ten bate van de armen, terwijl de leden van de Société voornamelijk beter-gesitueerden waren, die zich voor bloemkweking en tuinbouw interesseerden. De fraaie naam van deze vereniging duidt er reeds op, dat voornamelijk leden uit de hogere standen lid waren. Het Frans was in die tijd immers de taal van de hogere standen in Maastricht, waardoor een uiterlijke afscheiding tussen de verschillende bevolkingsgroepen teweeg werd gebracht. Vergelijk de franskiljons in Vlaanderen. Secretaris van deze Société was dhr. R. D. Franquet, die later secretaris blijkt te zijn van de Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking. Ook meerdere andere vooraanstaande leden blijken later

leidende figuren te zijn in de nieuwe Maatschappij.

De veronderstelling ligt voor de hand, dat de in 1849 opgerichte Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking de rechtmatige opvolgster is van de bovengenoemde Société, welke nu een ruimere doelstelling heeft gekregen.

De nieuwe Maatschappij nu wordt door het provinciaal bestuur erkend en zij zorgt voortaan voor de nodige mededelingen en berichten inzake de landbouw in de meest uitgebreide zin van het woord, ten dienste van de landsregering en het provinciaal bestuur.

Daarbij ziet de Maatschappij als haar voornaamste taak het propageren van nieuwe methoden ter verbetering van de veestapel en de landbouwproductie. Zij doet dit door uitgave van een veertiendaags blad, het organiseren van tentoonstellingen en ploegwedstrijden. Deze tentoonstellingen zijn tevens wedstrijden, waarbij prijzen worden uitgelooft voor de beste inzendingen, zo b. v. in 1852 te Roermond.

De financiële middelen verkrijgt de Maatschappij ten dele uit de contributies harer leden, maar deze zijn ten enen male onvoldoende om de onkosten te dekken. Daarom vraagt men subsidie aan bij de provincie en in 1856 ontvangt de Maatschappij een provinciale subsidie ad f 500, --, te besteden ter verbetering van het paardenras en in het algemeen ter bevordering van de landbouw, Merkwaardig is, dat reeds vroeg speciale nadruk gelegd wordt op de verbetering van het paardenras, terwijl er in de praktijk pas tegen het eind van de 19e eeuw iets van terecht begint te komen. Hierbij dient men te bedenken dat verbetering van het paardenras een kostbare geschiedenis is, terwijl geen direct tastbare resultaten tegenover de te maken onkosten staan, d. w. z. niet direct tastbaar voor de boeren, die in deze tijd nog weinig interesse tonen voor rasverbetering. Als het paard maar trok was het de meeste boeren al lang goed. Ongetwijfeld speelde in dit oordeel de hoge kosten van rasverbetering een voorname rol.

De Maatschappij telt twee hoofdafdelingen, te Maastricht en te Roermond; zij streeft er naar zoveel mogelijk onderafdelingen te stichten om zodoende in alle gemeenten werkzaam te kunnen zijn. In haar verslag van 28 mei 1857 (R.A.M., Prov. Arch. Verb. 5 juni 1857. Litt. X) uitgebracht aan Gedeputeerde Staten, vermeldt zij zulks nadrukkelijk. Tevens lezen wij daar, dat het lezen van landbouwkundige geschriften door de boeren in Limburg zeer is toegenomen. Dit laatste mogen wij zeker niet al te letterlijk opvatten. Gezien de kringen waar binnen de Maatschappij leeft, zullen wij het woord "boeren" zeker beter kunnen vervangen door "heerboeren" of "heren". Deze "heerboeren", "heren", grondeigenaren, zullen zeer zeker, voor zover zij interesse hadden voor het landbouwbedrijf, zich op de hoogte gesteld hebben van de nieuwe methoden etc. en de actiefsten onder hen zullen ongetwijfeld hun pachter bewogen hebben, misschien zelfs gesteund, om tot nieuwere en betere methoden over te gaan. Maar de belangstelling van de eigenlijke boeren voor dit alles was nog zeer gering in die dagen, vooral onder de grote massa van de kleine boeren. De activiteit van de Maatschappij in de verschillende afdelingen werd sterk gehinderd door de tegenstelling "heer"- "boer". De plaatselijke afdelingen konden geen bloeiend leven opbrengen daar de "heren" niet met de "boeren" in eenzelfde vereniging wilden zitting nemen en zeker niet samen een bestuur wilden vormen. De "heerboer" had veelal plaats moeten maken voor de "verpachter", de man of vrouw, die elk jaar idem zoveel gulden van hun pachters verwachtten en verder niets. Van enige werkelijke belangstelling voor de "boer" was veelal geen sprake meer. Van een gezonde ontwikkeling kon zo geen sprake zijn.

Dit wil echter niet zeggen, dat er geen reële invloed van de Maatschappij is uitgegaan. Integendeel, door middel van haar geschriften en het voorbeeld van sommige harer ondernemendste leden zijn verbeteringen in landbouwwerktuigen en ploegmetho-

den steeds meer verspreid. Zo wordt in die dagen een Belgische ploeg, d'Omalius ploeg, op vrij ruime schaal aangeschaft en doen reeds enkele dorsmachines hun intrede. Bovendien is mede door de propaganda van de Maatschappij het gebruik van buitenlandse meststoffen (guano) naast de oude stalmest zeer toegenomen.

De omstandigheden zijn in die tijd van de ene kant gunstig, van de andere kant ongunstig voor de ontwikkeling van de landbouw. In het algemeen is de periode na 1850 voor de landbouw gunstig, de prijzen stijgen onder invloed van de stijgende vraag uit het buitenland, voornamelijk van het zich sterk industrialiserende Engeland. De concurrentie van Amerika speelt dan nog geen belangrijke rol, deze zal zich pas in de jaren zeventig gaan doorzetten. Van de andere kant echter is een dergelijke hausse voor de meeste boeren juist geen stimulans om het bedrijf en de bedrijfsmethoden te moderniseren; waarom zou men al die nieuwigheden gaan invoeren, men verdient zijn dagelijks brood toch wel. Daarenboven geven velen dan nog de voorkeur aan uitbreiding van hun grondbezit, dan aan investering in bedrijfsverbeteringen. Pas als de nood aan de man komt en de kennis omtrent de betere methoden reeds enige verbreiding heeft gevonden, gaat men middelen beramen om deze door te voeren en dan moet meestal de overheid te hulp komen.

Boven merkten wij reeds op dat de Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking door haar overwegende "heer" oriëntering aan innerlijke zwakte leed, en het ontbrak haar daarbij aan het juiste inzicht en aan de middelen om een krachtdadige verbetering in de land- en tuinbouw en de veeteelt te bewerken. Haar ledental, dat in 1849 bijna 500 bedraagt en daarna vrij snel stijgt, was geen waarborg voor een grote en juist gerichte activiteit. In 1858 komt dan ook de kentering en moet de Maatschappij de uitgifte van haar mededelingen en berichten staken. Uit een schrijven van 20 juli 1859, no. 13, van de Commissaris des Konings aan zijn

ambtsgenoten der verschillende provincies (R. A. M. Prov. Arch. verbaal ter plaatse) blijkt, dat de Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking niet naar genoegen van de provinciale bestuurderen werkt, reden waarom de commissaris, verzoekt te worden ingelicht over de wijze waarop het betreffende onderwerp in hun provincie is geregeld.

Het laatste uur van de Maatschappij is hiermede ingeluid.

Bij besluit van de Provinciale Staten van 9 november 1860 wordt een commissie ingesteld om, in overleg met de Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking een instelling tot bevordering van de landbouw in het leven te roepen, "welke instelling onder genot van den steun en de medewerking der vergadering en daarenboven van de bijdragen der leden van de instelling zelve, aan de belangen van den landbouw in Limburg dienstbaar zal zijn". Langzaam is het tot de autoriteiten doorgedrongen, dat op de manier van de Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking geen of hoogstens een zeer langzame verbetering in de landbouw- en veeteeltmethoden is te verwachten. Men wil nu mede door de invloed van het provinciaal bestuur een levenskrachtige opzet van de maatschappij doorvoeren. Voordat men tot deze rigoureuze maatregel overging, waren reeds meerdere voorstellen van minder vergaande aard gedaan, om in de werking van de bestaande maatschappij verbetering te brengen. Zo was o. a. voorgesteld om vanwege de Provinciale Staten premies toe te kennen. Deze voorstellen waren echter, als te weinig radicaal, verworpen.

Op 5 juli 1861 besluiten de Provinciale Staten dan om over te gaan tot de oprichting van een Maatschappij van Landbouw in Limburg. De voorlopige commissie, waarin het bestuur van de Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking is opgenomen, neemt de organisatie ter hand. De burgemeesters worden door Gedeputeerde Staten verzocht hun medewerking te verlenen, blijkens schrijven van 26 juli 1861 (R. A. M., Prov. Arch., Verb. 26 juli 1861.

Litt. Q. Q. Q. Q.), "missive aan de gemeentebesturen van dit gewest, houdende uitnodiging om ter kennis van het publiek te brengen, de oprigting eener Maatschappij van Landbouw en om door hunnen invloed de algemene deelneming der ingezetenen aan het lidmaatschap dier instelling te bevorderen".

Uit een bijgevoegd renvooy-briefje blijkt, dat Gedeputeerde Staten op 7 juli 1861 besloten hebben een subsidie voor 1862 voor te stellen ten behoeve van de op te richten landbouwmaatschappij. Het hoofdbestuur, bestaande uit 16 leden zal ten dele door de leden van de Maatschappij en ten dele door Gedeputeerde Staten benoemd worden, zodanig dat de leden per kanton een lid benoemen en Gedeputeerde Staten de overige zes; dit in verband met het feit dat de provincie in tien kantons is verdeeld. Het hoofdbestuur moet minstens eenmaal per jaar vergaderen, beurtelings te Maastricht en te Roermond en jaarlijks moet er een verslag aan Gedeputeerde Staten worden uitgebracht over de verrichte werkzaamheden en het financieel beheer.

Zo is het zuiver particulier optreden weer in het overheidsgareel terecht gekomen. De Provinciale Staten achten het tot stand komen van een Maatschappij, welke al haar krachten op de ontwikkeling van de landbouw zal richten, een provinciaal belang en willen haar dan ook ten dele als een provinciale instelling zien, reden waarom zij dan ook de medewerking van de gemeentebesturen gewenst achten.

Intussen is er te Bingelrade weer een zuiver particuliere maatschappij opgericht, welke bij schrijven van 10 mei 1861 aan de Provinciale Staten van haar oprichting kond doet en als haar naam "Eendragt en Landbouwkunde" voert. Bij haar oprichting telt zij 25 leden. Zij verschijnt voor het eerst in een Provinciaal Verslag in 1865 en wordt dan "Eendracht en Landbouw" genoemd. Haar doel is het bevorderen van de ontwikkeling en de vooruitgang van de landbouw. Het belangrijkste in dit feit is niet, dat het hier een particuliere maatschappij betreft, hetgeen immers reeds eerder in de geschie-

denis van de Limburgse landbouw het geval is geweest, maar dat hier de eigenlijke boer in actie komt. De direkt betrokkenen gaan zich verenigen.

Het eigen verenigingsleven van de boeren begint te ontkiemen, ruimer mag men het zeker nog niet stellen.

Maar keren wij terug naar onze maatschappij van landbouw in oprichting.

Op 23 mei 1862 doen Gedeputeerde Staten aan de pers en in het Provinciaal Blad aankondiging van de kiesvergaderingen welke in elk kanton van de provincie door de reeds toegetreden leden moeten worden gehouden, ter benoeming van een lid van het hoofdbestuur. De nieuwe maatschappij, in de correspondentie is steeds sprake van de nieuwe maatschappij, blijkt in vele zaken een voortzetting van de vroegere Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking. Zij maakt zelfs van het briefpapier van de oude Maatschappij gebruik, waarbij het briefhoofd dan naar de nieuwe naam veranderd is, zoals blijkt uit een stuk van 3 december 1862, waarbij het bestuur van de Maatschappij van Landbouw bij Gedeputeerde Staten in herinnering brengt de moeilijkheden welke de vroegere maatschappij had met de contributie-inning en waarbij zij Gedeputeerde Staten verzoekt, de burgemeesters te belasten met de inning daarvan.

De nieuwe maatschappij heeft aanvankelijk ook een van de voornaamste fouten van haar voorganger overgenomen, zij is nl. nog te zeer een vereniging van "heren", die veel belangstelling hebben voor landbouw en veeteelt, met veel animo tentoonstellingen organiseren en medailles beschikbaar stellen, burgemeesters, notarissen, brouwers, kooplieden etc., maar weinig of geen boeren. Aanvankelijk zijn dus wederom de niet direct-geïnteresseerden toonaangevend in de maatschappij, n.l. de "heren"-verpachters.

Voordat wij nu de Maatschappij van Landbouw verder gaan volgen op haar weg, wenden wij onze blik nogmaals naar Maastricht. Wij zagen reeds dat

er voor 1849 in Maastricht een Société d'horticulture et d'agriculture bestond, die zich voornamelijk de bevordering van bloemkweking en tuinbouw ten doel stelde. Na de opheffing, of beter gezegd, na de omvorming van de Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking ontstaat er een hiaat ten aanzien van de tuinbouw en de bloemkweking. Het is dus zeer wel begrijpelijk, dat in het land van Maastricht een nieuwe vereniging ontstaat, welke zich met het oog op de bemoeienissen van de Maatschappij van Landbouw meer speciaal toelegt op de aanmoediging, ontwikkeling en verbetering van alles wat de tuinbouw betreft. In 1863 vindt dan de oprichting plaats van de Vereeniging voor tuin- en landbouw te Maastricht. Zij stelt zich voor haar doel te bereiken door "tentoonstellingen, wedstrijden, beloningen en voordragten over tuin- en landbouw". Zij gaat dus verder in het concreet stellen van middelen dan de Maatschappij van Landbouw.

Zo bestaan er dus bij de aanvang van de jaren zestig in Limburg drie min of meer stabiele organisaties op landbouwgebied, waarvan er dan twee provinciaal werken, althans daarna streven terwijl de derde een beperkt regionaal werkterrein heeft.

Het dichtst bij een echte boerenvereniging staat "Eendracht en Landbouw" te Bingelrade, die later een voorname rol zal gaan spelen onder de landbouwcasino's, waarvan het eigenlijk de eerste vertegenwoordiger is. Over deze landbouwcasino's volgt aanstonds meer.

De Vereniging te Maastricht beoogt ook meer contact te krijgen met de eigenlijke beoefenaren van de tuinbouw, door het organiseren van voordrachten en cursussen voor haar leden.

Haar ledenlijsten blijken echter ook nog voor het merendeel namen te bevatten van notabele heren. Niettemin moet worden vastgesteld dat zij de goede kant op gaat en evenals de Maatschappij te Bingelrade kan zij dan ook op meer direkt resultaat wijzen dan de Maatschappij van Landbouw. Pas als deze laatste omstreeks 1870 het roer omgooit stijgt haar

invloed zienderogen en kan men meer terecht gaan spreken van een provinciale landbouwmaatschappij.

Volgen wij nu gedurende enkele jaren de verrichtingen van de Maatschappij van Landbouw.

Tot ongeveer 1870 zien wij het ledental steeds om de 5 à 600 schommelen. Voor een provincie waar in deze tijd nog ongeveer 40% van de bevolking in de landbouw werkzaam is, zeker geen cijfer om tevreden over te zijn. Daarbij zien wij dan nog voortdurend afscheiden en weer aansluiten van plaatselijke groepen. Zo verdwijnt b. v. in 1865 de gehele ledenaanghang uit Heerlen van de ledenlijst, terwijl er van Bingelrade en Heer nog maar een paar overgebleven zijn. Dit is een verschijnsel, dat veelvuldig voorkomt in de voorgeschiedenis van Limburgse boerenorganisaties. Plaatselijke grootheden bestrijden elkaar de leidende positie en naijver is vaak reden, om de Maatschappij de rug toe te keren. In de verslagen van de Maatschappij wordt hierover meerdere malen geklaagd.

Telkens weer blijkt dat het zeer moeilijk is de individualistische boeren in een organisatie onder te brengen. De heerser van huis en hof voegt zich niet gemakkelijk in het verenigingsverband, vooral niet als deze vereniging dan ook nog een aanval gaat doen op zijn oude, vastgeroeste opvattingen.

In deze periode zien wij de activiteit van de Maatschappij vooral tot uiting komen in het organiseren van tentoonstellingen, al dan niet verbonden met een ploegwedstrijd en het uitgeven van een maandblad, waarin dan de moderne methoden van landbouwproductie en veestapelverbetering onder de aandacht van het publiek worden gebracht. Onder invloed daarvan vindt hier en daar al enige verbetering plaats, b. v. op het gebied van landbouwwerktuigen, waarbij de eigen ambachtslieden tot niet onaanzienlijke prestaties komen, hierbij gestimuleerd door de tentoonstellingen.

Het zuiden van Limburg profiteert hierbij van het nabijgelegen België, waar in die tijd een opgewekt en door de overheid sterk gestimuleerd orga-

nisatieleven bloeit. Zo verschijnen b. v. een moderne dorsmachine, alsmede ploeg- en zaaimachines uit het land van Luik en Tongeren op Zuid-Limburgse boerderijen. Ook t. a. v. invoer van nieuwe gewassen en op het gebied van de bemesting bereikt de Maatschappij wel enig resultaat. Wij moeten hierbij echter toch wel opmerken, dat dit vaak meer, of tevens, het gevolg is van individueel optredende, vooruitstrevende boeren, dan alleen vanwege de invloed van de Maatschappij, al mag zeker niet ontkend worden, dat de Maatschappij door haar activiteiten op deze vooruitstrevendheid een positieve invloed uitoefent.

In 1867 zien wij voor het eerst praktische maatregelen ter verbetering van het paardenras. De Maatschappij gaat over tot het aanschaffen van twee hengsten en acht merriën, welke zij aan haar leden verkoopt. Voordat echter dergelijke "kostspielige" projecten als de verbetering van het paardenras met effect kunnen worden aangepakt, zal het peil van het hele agrarische leven een heel stuk omhoog moeten worden gebracht. Daarvoor zal men bij de wortel moeten beginnen en liefst niet beginnen met al te kostbare verbeteringen, want dan heeft men de boer al a priori niet op zijn hand. Ook het enkele middel van de landbouwlectuur is voor de boer, zeker in die dagen, niet het meest aangewezen. Het spreekwoord zegt niet ten onrechte: "Wat een boer niet kent, dat eet hij niet". De boer staat van nature schuw tegenover alles wat hij niet uit ervaring kent.

Dit inzicht begint ook langzaam bij de leiders van de Maatschappij van Landbouw door te breken, doch alvorens hier verder op in te gaan willen wij eerst nog even terugkeren naar de Vereniging te Maastricht en zien hoe het haar in deze periode gegaan is.

De voorzitter van deze vereniging, Ludewig, vroeger reeds vooraanstaand lid van de Société en van de Maatschappij van Landbouw en Bloemkweking, verzoekt bij schrijven van 7 februari 1866 aan Ge-

deputeerde Staten een subsidie ad f 90, --, teneinde twee cursussen van 12 conferenties, in het boomkweken en -snoeien, te Maastricht en te Roermond te kunnen laten doorgaan. Zij zullen gegeven worden door de Belgische professor Rodiga's en de bijdragen der leden zijn onvoldoende om de lessen te kunnen financieren. Hij verwijst verder nog in zijn brief naar het in België bestaande systeem van diploma-uitreiking en rijks- en provinciale subsidie. Op de provinciale begroting is dan helaas nog geen post uitgetrokken voor onderwijs in boomkweken en snoeien, zodat afwijzing van het verzoek op 14 februari volgt.

Op 3 juni 1866 volgt echter een nieuw verzoek, waarbij gewezen wordt op soortgelijke cursussen te Breda en Roosendaal, zulks voor rekening van de Maatschappij van Landbouw aldaar, hiermede duidelijk suggererende, dat het dus wel degelijk op de weg van de provincie ligt dit onderwijs te steunen. Aangezien in Limburg de tuinbouw, boomkweking inbegrepen, niet onder de Maatschappij van Landbouw valt, acht de Vereniging te Maastricht zich zeer wel gerechtigd voor zodanig onderwijs bij de provincie om subsidie aan te kloppen. Ludewig merkt in een desbetreffend schrijven aan Gedeputeerde Staten nog op, dat de Vereniging te Maastricht uitdrukkelijk het organiseren van ploegwedstrijden en het bevorderen van de ontwikkeling van de veeteelt buiten haar programma heeft doen vallen, met deze opmerking beogende een billijke verdeling van de algemene subsidie-post: Landbouw - boomkweking en veeteelt te verkrijgen.

Op 24 oktober 1866 wordt de subsidie ad f 100, -- dan ook verleend, onder voorwaarde dat de lessen te Maastricht doorgang zullen vinden. Bij het doorgaan van de cursus te Roermond zal ook daarvoor f 100, -- subsidie worden gegeven.

Blijkens schrijven van 18 mei 1867 is te Roermond een soortgelijke vereniging opgericht, welke zich als afdeling bij de Vereniging te Maastricht aansluit.

Bij toename van het aantal leden wil de Vereniging een tijdschrift gaan uitgeven, waarvoor zij eveneens subsidie vraagt. Zij heeft nu de juiste weg gevonden en haar activiteit zal zich in de komende jaren tenvolle gaan ontplooiën op het gebied van het tuinbouw-onderwijs, dit dan in de meest ruime zin genomen. Hiermede zal zij wellicht niet de oudere boeren en tuinders hebben kunnen bereiken, maar toch in elk geval wel de jongeren.

Op 2 december 1867 verkrijgt de Vereniging de opvallend royale rijkssubsidie ad f 500,--, zulks na een gunstig advies van Gedeputeerde Staten en van de besturen der gemeenten waar de vereniging haar lessen organiseert.

Bij de provinciale subsidie is als voorwaarde gesteld, dat zij dient ter bijdrage in de kosten van het tuinbouwonderwijs in de vorm van voordrachten en cursussen, waarbij telkens een aantal kaarten gratis voor niet-leden moet worden beschikbaar gesteld. Het provinciaal bestuur geeft hierbij reeds blijk in te zien dat bevordering van een zo ruim mogelijke verspreiding van het onderwijs op haar weg ligt. Na 1870 zal het hierin nog verder gaan, door middel van het onderwijs van de landbouwleraar, waarover aanstonds.

Bovendien moet het onderwijs in het Nederduits worden gegeven. In Maastricht is het lange tijd tweetalig gegeven, eerst een uur in het Nederlands (de stukken spreken van Nederduits) daarna een uur in het Frans. Een dergelijk voorschrift zal de lezer niet verwonderen zo hij bedenkt, dat het meest Belgische leraren waren, welke deze cursussen gaven en gezien de ontwikkeling van de organisatie te Maastricht welke wij hierboven schetsten.

Aangezien de rijkssubsidie ook alleen maar gebruikt mag worden voor het onderwijs in de boomkweking, verzoekt Ludewig aan Gedeputeerde Staten om de provinciale subsidie onvoorwaardelijk te geven om daar dan andere activiteiten te kunnen financieren zoals het organiseren van tentoonstellingen. Dit verzoek wordt echter afgewezen, daar de provin-

cie de nadruk wenst te leggen op het onderwijs.

Om het onderwijs effectiever en aantrekkelijker te maken streeft de Vereniging er naar een modelboomkwekerij aan te leggen in Maastricht, hiermede een middel aangrijpende dat in de toekomst een van de meest effectieve zal blijken en dan ook veel navolging zal ondervinden.

Intussen is in 1868 in Venlo een cursus ingericht hetgeen aanleiding werd tot het oprichten van een afdeling.

Bij een toenemende activiteit van de Verenigingen en een groeiende belangstelling onder de land- en tuinbouwers voor haar lessen wordt de behoefte aan een proeftuin steeds dringender gevoeld en de Vereniging vraagt dan rijks- en provinciale subsidie teneinde een proeftuin te kunnen aanleggen. Uit de daartoe ingewonnen adviezen blijkt dat de arbeid van de Vereniging door de betrokken gemeenten ten zeerste op prijs wordt gesteld, waarbij echter de gemeente Roermond opmerkt, dat de proeftuin wellicht beter Noordelijker zou kunnen worden aangelegd in verband met de excentrische ligging van Maastricht.

Wederom is de Minister van Binnenlandse Zaken, waaronder deze materie indertijd ressorteerde, de Vereniging buitengewoon goedgunstig gezind. Een subsidie ad f 1500, -- wordt toegezegd, onder voorwaarde, dat er lessen zullen worden gegeven in alle kantons, aldus een schrijven van 28 december 1868.

In 1868 organiseert de Vereniging een tentoonstelling te Maastricht, waarbij het merendeel der prijswinnaars nog Belgen blijken te zijn. Het volgende jaar echter is de verhouding omgekeerd, 125 Nederlandse prijswinnaars tegenover 25 Belgen. Deze cijfers illustreren op duidelijke wijze de vooruitgang in de tuinbouw en ooftbomenteelt en de effectiviteit van de door de Vereniging gevolgde methoden.

Haar werkzaamheden beslaan echter nog een te klein gedeelte van de provincie. De komende jaren

zullen een wijder uitslaan van haar vleugels te zien geven.

Eerst ondergaat zij echter nog een inwendige stoornis in de vorm van het uittreden van een groep leden onder leiding van de secretaris der Vereniging. 10 oktober 1860 vindt te Scharn onder Heer de oprichting plaats van de Landelijke tuin- en landbouwvereniging te Heer. Merkwaardig is de omschrijving van haar doelstelling. Er komen elementen in voor, welke later, bij een meer volgroeide organisatie een belangrijke rol zullen gaan spelen. Haar statuten omschrijven het doel als volgt: "verspreiding van land- en tuinbouwkunde en tevens aanwakkering van orde, spaarzin en zedelijkheid onder de werkende bevolking op het land".

Zij zoekt het rechtstreeks contact met de tuin- en landbouwdrijvende bevolking van het platte land, organiseert cursussen in ooftbomenteelt en maakt daarbij gebruik van dezelfde Belgische leraren, die ook reeds voor de Vereniging te Maastricht werkzaam zijn. Zij richt een tuinschool op te Heer, welke leerlingen na afloop van de cursus een diploma ontvangen na met goed gevolg examen als tuinbouwkundige te hebben afgelegd.

De Landelijke Vereniging te Heer, welke vooral onder de kleinere land- en tuinbouwers werkt en dientengevolge uit eigen financiële bronnen zeer zeker niet voldoende middelen voor haar werk kon putten, deed daarom een beroep op rijk en provincie om in het genot van subsidie gesteld te worden. Haar rijkssubsidie-aanvraag wordt afgewezen. Bij dezelfde gelegenheid wordt ook een aanvraag van de Maatschappij van Landbouw afgewezen, waarop wij nog aanstonds terugkomen.

De provincie verleent aan de Landelijke een subsidie ad f 100, -- maar haar pogingen om enige verhoging te verkrijgen blijven vruchteloos. De jaarlijkse subsidie-aanvragen blijven dan ook zolang de vereniging bestaat een voortdurende jeremiade over de ongelijke behandeling, welke zij, naar haar mening, ondergaat in vergelijking met soortgelijke,

zeker niet belangrijker, verenigingen in de provincie. Bedoeld is natuurlijk de Vereniging te Maastricht, die f 300, -- subsidie ontvangt voor het tuinbouwonderwijs.

Intussen gaat de Landelijke haar activiteit ontplooiën en haar ledental groeit vrij aanzienlijk. In 1870 telt zij 160 leden, waarvan drie gediplomeerde tuinbouwkundigen, de enigen in Limburg. Zij is echter vrij spoedig over haar hoogtepunt heen. De concurrentie van de Vereniging te Maastricht is haar te zwaar. Zij neemt nog enige tijd het karakter aan van een casino, blijft daarnaast ook nog cursussen organiseren, krijgt zelfs in 1872 nog een onderafdeling in Valkenburg, maar kan zich daarna toch niet lang meer staande houden en verdwijnt in 1876 uit de historie.

Keren wij nu weer terug naar de Maatschappij van Landbouw en nemen wij de draad weer op waar wij hem lieten vallen, dit is aan het einde van de jaren zestig.

Hierboven vermeldden wij reeds dat de Maatschappij een rijkssubsidie aangevraagd heeft in 1869, welke aanvraag nul op het request kreeg. De bedoeling van deze subsidie is, zoals blijkt uit de aanvraag, om het onderwijs, te geven door een wandelleraar te bekostigen. Het besluit om een wandelleraar te benoemen is misschien wel het belangrijkste feit uit de geschiedenis van de Maatschappij, ja wellicht uit de hele voorgeschiedenis van de modernisering van de landbouw in Limburg.

Het systeem van wandelleraar of omgaandeleeraar, is afkomstig uit het Rijnland, waar het reeds langen tijd in zwang is en grote faam in die dagen geniet. In de volksmond heeft hij dan ook steeds "Wanderlehrer" geheten. Deze "Wanderlehrer" gaat, zoals het woord zegt, rond en na al dan niet zijn komst te hebben aangekondigd, roept hij de boeren bij elkaar om hen in de eerste beginselen van de verbeterde landbouw- en veeteelt methoden te onderwijzen.

De subsidieaanvraag om dit onderwijs te bekos-

tigen is naar het schijnt slachtoffer geworden van de omstandigheden. In dezelfde tijd nl. worden er subsidie-aanvragen ingediend door de Landelijke te Heer en door de Vereniging te Maastricht, beide ook voor onderwijsdoeleinden, terwijl de laatste voor dit doel reeds rijkssubsidie genoot. De minister, mogelijk geschrokken door deze plotselinge toevloed van verenigingen, welke zich met het landbouw-onderwijs gaan bezig houden, oordeelt het verstandiger de situatie eens even aan te zien om zodoende een beter inzicht te kunnen krijgen in de ware verhoudingen. Bij schrijven van 23 september 1869 worden dan ook alle aanvragen afgewezen. De Vereniging te Maastricht echter, die hierdoor in moeilijkheden dreigt te geraken, wegens het ontbreken van de reeds in haar begroting verwerkte rijkssubsidie, krijgt alsnog, bij schrijven van 29 december 1869 een subsidie ad f 500, -- toegezegd.

Omstreeks 1870 is de Maatschappij van Landbouw dus zoals wij zo juist zagen tot het inzicht gekomen, dat, wil zij haar doel daadwerkelijk bereiken, er noodzakelijk een verandering in haar werkwijze moet komen.

Zij zal voortdurend in een meer direkt contact met de eigenlijke boeren moeten treden. Hierbij volgt zij het voorbeeld dat de Vereniging te Maastricht reeds enige jaren gegeven heeft.

Door haar grotere financiële draagkracht en nauwe relaties met het provinciaal bestuur, kan de Maatschappij evenwel een ruimer arbeidsveld kiezen dan waartoe de vereniging in staat was. Zij kan dan ook van meet af aan haar onderwijs zowel over een groter terrein van de landbouw- en veeteeltkunde als over een grotere kring van toevoorders uitbreiden, dit laatste doordat het onderwijs, d. w. z. het onderwijs door de wandelleraren, gratis werd gegeven.

De Maatschappij van Landbouw heeft een buitengewoon gelukkige keus gedaan door Corten als wandelleraar te benoemen. Hij ontpopte zich als de grote stimulator van de, voor de ontwikkeling van

de Limburgse landbouw, zo uiterst belangrijk gebleken dorpsverenigingen of casino's, de eigen organisaties van de boeren, waarover wij aanstonds in den brede zullen uitweiden.

In 1870 wordt een provinciale subsidie ad f 400,-- verkregen, waardoor het werk een aanvang kan nemen en als op 10 februari 1873 wederom rijkssubsidie wordt aangevraagd uit de Commissaris des Konings zich in het desbetreffende advies op buitengewoon loffelijke wijze.

Het onderwijs is bedoeld als volksonderwijs, meestal in het dialect gegeven in 80 gemeenten door de gehele provincie verspreid. Het bereikt zodoende veel meer mensen dan de vroeger gevolgde methode van landbouwkundige lectuur door middel van tijdschriften of de methode van cursussen door leraren te geven. De laatste methode is ongetwijfeld zeer waardevol en voor een gestage ontwikkeling van de land- en tuinbouw zeker onmisbaar, maar zij veronderstelt reeds een zekere mate van ontwikkelde interesse en ijver, welke men in die dagen bij de meeste boeren tevergeefs zal zoeken.

Vandaar dat de grote stoot, in Limburg, in de richting van een modernisering van landbouw en veeteelt is uitgegaan van de wandelleraar en de door hem zeer sterk op de voorgrond geschoven casino's.

Deze casino's zijn de eerste plaatselijke boerenverenigingen welke ten doen hebben de "bevordering van het onderling verkeer en de onderlinge leering", zoals het provinciaal verslag van 1875 zegt. Enigszins anders omschrijft de wandelleraar Corten hun doel in een van zijn verslagen: "de bevordering van de landbouw in een enkele of weinige kleinere verenigde gemeenten, door verkeerde gebruiken aan het licht te brengen, behoeften op te sporen, in beide zoveel mogelijk te voorzien en de voorschriften van de wetenschappelijke landbouw toe te passen"

Als zij een wijle aan het werk zijn volgt uit de praktijk nog een andere doelstelling of beter gezegd een praktische conclusie, welke aan het doel inhae-

rent is. De casino's blijken nl. hèt middel om de boeren vertrouwd te maken met de gedachte van de coöperatie.

Corten is hierbij de grote man geweest. Hij knoopt aan zijn lessen steeds een propaganda vast om casino's op te richten. Zij worden dan ook in het algemeen opgezet als onderafdelingen van de Maatschappij van Landbouw. Reglementair moeten zij uit minstens tien leden bestaan, later, in 1885, uit 25.

Zo is de situatie na 1870 dus, dat de Maatschappij van Landbouw zowel onderafdelingen als casino's kent. Het verschil is duidelijk. De onderafdelingen bestaan uit leden van de Maatschappij, die min of meer trouw het maandblad lezen en voor zoveel mogelijk de daarin vervatte lessen ter harte nemen, daarnaast nemen sommige lezers, de actiefsten, deel aan tentoonstellingen of wedstrijden maar verder strekt de activiteit van de gewone afdeling zich niet uit, behoudens een enkele, die cursussen of voordrachten voor haar leden organiseert, hetgeen echter hoge uitzondering is.

In het casino echter vindt, althans dat is de bedoeling, een actief verenigingsleven zijn voedingsbodem. Het samenwerken, het samen doen, komt er in tot ontwikkeling, zowel het samen organiseren van tentoonstellingen en wedstrijden in kleiner verband, als het samen beproeven van nieuwe methoden, materialen en gewassen, ja zelfs het samen feestvieren en samen drinken. Het casino organiseert voordrachten, zowel door de wandelleraar als door andere leraren, al dan niet voor niet-leden toegankelijk. Het koopt zaaigoed en meststoffen ter distributie onder de leden, vaak gratis. De aanschaffing van fokvee is een voornaam programma-punt geweest van de casino's. Zo werd begonnen met de aanschaf van Engelse beren en toen de financiële capaciteit van boeren en casino's toenam, waagde men zich ook aan kostbaarder objecten zoals Hollandse stieren, welke dan onder de leden werden verloot of verkocht. In een later stadium wordt fok-

vee voor gemeenschappelijke rekening aangeschaft ten dienste van de veestapel van de leden. Zo zien wij reeds in 1869, dat het meergenoemde casino "Eendracht en Landbouw" te Bingelrade 20 stuks hoornvee aankoopt en verloot onder de leden.

Voordat dit alles echter in de casino's tot bloei komt, moeten er vaak vele moeilijkheden overwonnen worden. Het casino met zijn uitgebreide taak is in de goede vervulling daarvan afhankelijk van goede leiders en deze zijn vaak niet te vinden, of degenen die de capaciteiten bezitten houden zich afzijdig. Vaak ook bleken de leiders te bekrompen en te kortzichtig om het belang van de band met de andere casino's in het geheel van de Maatschappij goed te zien en onthielden zo aan hun eigen casino als ook aan de andere leden van de Maatschappij, tal van ontwikkelingsmogelijkheden. Dorps- en vriendschapspolitiek doorkruisen vaak de belangen van het casino en zijn leden.

Uit het verslag van de wandelleraar d. d. maart 1873 blijkt, dat het aantal casino's reeds meer dan 30 bedraagt, welke dan alleen in de grotere landbouwcentra bestaan, terwijl de boeren uit de kleinere plaatsen zich aansluiten bij de casino's in de nabij gelegen centra. In sommige plaatsen is, aldus het verslag, nog geen casino tot stand gekomen tengevolge van onderling gekrakeel en getwist.

Om een zo groot mogelijke verspreiding van het landbouw-onderwijs te verkrijgen, gaat men het landbouw-onderwijs ook inschakelen in het gewoon lager onderwijs. Te dien einde verzoeken Gedeputeerde Staten in November 1872 aan de Maatschappij van Landbouw om de wandelleraar ook lessen te laten geven aan de leerlingen van de openbare scholen. Daarnaast is het noodzakelijk om meer landbouwonderwijzers op te leiden of althans mensen op te leiden die in staat zijn de eerste beginselen van de land- en tuinbouwkunde te doceren. Daarom wordt ook aan de onderwijzers en aan de leerlingen van de kweekscholen landbouwonderwijs gegeven. In de volgende jaren wordt het onderwijs aan de onderwij-

zers enkele malen gereorganiseerd in deze zin dat het in enkele gemeenten per schooldistrict zal worden gegeven. Verder is er nog al wat kwestie geweest omtrent de financiering van dit onderwijs, doch in het kader van deze verhandeling is dat voor ons van geen belang.

Geheel in de lijn van de nieuwe politiek van de Maatschappij van Landbouw besluit het hoofdbestuur in 1861 om voorlopig af te zien van het organiseren van tentoonstellingen, maar de daardoor vrijkomende gelden aan te wenden ter directe bevordering van landbouw en veeteelt. Zo gaat men over tot de aankoop van jonge stieren, welke onder de leden verloot worden of onder de leden van de casino's en ten dele in het openbaar worden verkocht. Dit laatste vindt het veelvuldigst plaats. Ook geeft men premies aan de casino's bij aanschaffing van een raszuivere beer etc.

Onder invloed van de activiteit van de casino's en meer nog door het optreden van de wandelleraar zien wij het ledental van de Maatschappij met sprongen omhoog gaan. De interesse voor betere landbouwmethoden is gewekt. Terwijl het aantal leden in 1869 nog steeds niet boven de 600 uitkwam, noteren wij voor 1871 het respectabele aantal van 2026 en 48 casino's. Deze cijfers geven niet uitsluitend een groei aan maar duiden op een geheel veranderde constellatie van de Maatschappij van Landbouw na 1870, de "boeren" zijn lid geworden.

De Vereniging in Maastricht heeft intussen ook niet stil gezeten. Zij legt een grote activiteit aan de dag met het organiseren van voordrachten en cursussen in tuinbouw en ooftbomenteelt. In 1872 heeft zij haar werkingssfeer uitgebreid over de gehele provincie en in elk kanton een afdeling gevestigd. Haar ledental, uit de aard der zaak beperkter dan dat van de Maatschappij van Landbouw, bedraagt dan 404.

De resultaten van dit alles blijven niet uit.

Het gebruik van buitenlandse meststoffen, guano, kalk- en stikstofmeststoffen neemt steeds algeme-

ner vormen aan.

Zaai- en dorsmethoden zijn en worden steeds meer geperfectioneerd. Het loondorsen ontstaat, mede onder invloed van het optreden van de casino's. Zo gaat het landbouwcasino te Meerssen in 1872 over tot het aanschaffen van een dorsmachine en het casino te Wylré koopt een zaiwerktuig.

Het coöperatiewezen begint te ontluiken. "Zodoende - en aan de ontluiking van zulke coöperatie verleent de Maatschappij altijd haren steun - zal onze gewestelijke landbouw op korte jaren met reuze stappen zijn vooruitgegaan en met fierheid zich de ingespannen krachten kunnen herinneren", zo zegt het verslag van de Maatschappij van 17 februari 1873.

"Self-help en eigen initiative behoort steeds aangewakkerd en boven alle hogere interventie gewaardeerd te worden", zo schrijft de wandelleraar in zijn verslag van 20 januari 1874. daarbij doelend op het aanschaffen van fokstieren door diverse casino's in Zuid-Limburg, zulks in tegenstelling tot Noord-Limburg waar dit nog vaak door de gemeenten geschiedt.

Een nieuwe geest schijnt vaardig geworden te zijn over de Limburgse boeren. De kwaliteit van de produkten van landbouw welke op de, na enige jaren onderbreking weer georganiseerde, tentoonstellingen verschijnen is evenals de daar vertoonde specimen van de veestapel in belangrijke mate verbeterd. Nieuwe gewassen en rassen worden gebruikt, de sleur is eindelijk gebroken, hetgeen overigens natuurlijk niet wil zeggen dat er niets meer van over is.

De verslagen uit deze jaren spreken van een opgewekte activiteit van alle verenigingen.

De hoge lonen voor het landbouwperoneel blijken een stimulerende invloed uit te oefenen op de aanschaffing van landbouwwerktuigen. Corten acht vooral met het oog op deze aanschaffing de noodzaak aanwezig om over te gaan tot de oprichting van een "landelijke crediet-inrichting op solidaire

basis", wil men tot een duurzame verbetering van de landbouw geraken. Hij was hiermee zijn tijd, althans in Limburg, enige tientallen jaren vooruit.

Het credietwezen was nog primitief georganiseerd. Bedrijfscrediet werd praktisch niet gebruikt. Het kapitaal, benodigd voor aankoop van grond of behuizing werd zo nodig verkregen via notariskantoren en dergelijke, maar voor bedrijfskapitaal werd nooit crediet genomen of gegeven. Zolang deze gewoonte niet veranderde, was modernisering van de landbouw, door aanschaffing van moderne werktuigen en gebruik van geselecteerde zaden zeer moeilijk. Onderlinge credietinstellingen zijn hiervoor noodzakelijk, aangezien de oude credietgevers niet bereid zijn bedrijfskapitaal te verstrekken. De eerste grote opbloei roept dan ook na enkele jaren een reactie op. "Ook hebben alle casino's hun ledental, hoewel enigen in bloei toenemen, niet kunnen behouden. Geen wonder. Vele personen die in den beginne zich bij de casino's laten inschrijven zijn niet van gehalte om het nut van dorpsverenigingen voor de toekomst te beseffen. Zij zijn het slechte zaad dat zelfs op goed toebereiden akker geen wortels schiet", zegt Corten in zijn verslag over 1874.

Velen koesterden te hoge verwachtingen omtrent onmiddellijk voordeel, hetwelk de oprichting van de casino's ten gevolge zou hebben.

Zo vermeldt het verslag over 1874 dat vele leden teleurgesteld de Maatschappij de rug hebben toegekeerd, het ledental bedraagt dan nog 1462. Wij moeten hierbij dan nog bedenken dat er vaak dissidente bewegingen in de casino's ontstaan, waardoor geregeld afscheidingen plaats vinden. Dit gebeurt om tal van redenen, waarbij de financiële niet de minst voorkomende zijn. Zo b. v. in 1875 als besloten wordt om de contributie met 100% te verhogen plus een verplicht abonnement op het weekblad. Prompt scheuren alle casino's zich af en slechts een achtstal laat zich bewegen weer in het ouderlijk huis terug te keren.

Het is interessant deze contributie-verhoging

even nader te bezien. Men wil nl. een koerswijziging doorvoeren, die eigenlijk neerkomt op een teruggrijpen naar oude opvattingen welke men in 1869 verlaten heeft, zulks onder invloed van de opgedane ervaringen met de "democratisering" van de Maatschappij: (om) het zwaartepunt der werkkraft van de Maatschappij, van de onwetende massa, van de minder intellectueel gevormde landbouwers te kunnen verleggen op de meest ontwikkelden, de ijverigsten en de naar vooruitgang strevendenden der plattelandsbevolking".

Daarmee is men bijna weer aangeland bij de toestand van 1869. De teleurstelling, die men aan de leden verwijt, maakt zich nu van het bestuur meester. De gevolgen laten niet op zich wachten zoals reeds bleek uit de afscheiding van de casino's. Het aantal leden blijkt bij de aanvang van 1876 nog 629 te zijn.

In 1876 schrikt men dan toch blijkbaar wel van de desastreuze gevolgen van de nieuwe contributie-regeling en laat haar weer ijlings vallen.

Zo blijken de levens van de Maatschappij van Landbouw en meer nog die van de casino's vol afwisseling en verwickelingen te zijn. De grote handicap bestaat steeds hierin, dat er een gebrek aan groepsbewustzijn is, vooral bij de welvarende en meer intelligente boeren. "Slechts ongaarne treden zij toe tot de verenigingen, die geroepen zijn vooral ten algemenen nutte te werken. Vandaar, dat coöperatie en genootschappen, elders (bedoeld is Duitsland) de grote hefboom van de vooruitgang, hier zo verbazend sukkelen, dat de heerlijke vrucht van gemeenschappelijk samenwerken, het landelijk credietwezen, bij ons ten enen male onbekend is; dat zo weinigen beseffen hoe onze sociale kracht zich niet anders dan door aaneensluiting en centralisatie kan doen gelden. Wij zien zelfs het omgekeerde: clubs, casino's, onderafdelingen die erop roemen buiten alle verband met provinciale maatschappijen een zelfstandig - maar weinig betekennend - bestaan te voeren, die zich bepalen tot be-

hartiging hunner plaatselijke belangen en voor wier leden het begrip "vaderlandse landbouw" eensluitend is met een zeer bekrompen begrip over hun stal, hun bouwland, hun dorp", aldus Corten in een verslag over 1876.

Vaak blijkt ook de plaatselijke overheid debet te zijn aan het al of niet goed functioneren van het casino. Een typisch voorbeeld in deze is het land van Weert, dat, zoals het verslag van de Maatschappij van Landbouw over 1874 vermeld, maar zeer matig deelneemt aan de activiteiten van de Maatschappij, maar in 1881 wordt er plotseling een zeer sterke opbloei gemeld onder invloed van de actieve burgemeester.

Ook Corten klaagt in zijn verslagen meermalen over gebrek aan medewerking van de zijde van de gemeentebesturen.

Toch is de belangstelling voor de lessen en voordrachten omstreeks 1880 niet onbevredigend, maar de uitwisseling van opgedane ervaringen laat nog veel te wensen over. De vruchten van het werk van de wandelleraar en de casino's beginnen langzaam te rijpen. Het ledental van de Maatschappij van Landbouw dat in 1877 net de 500 haalde gaat weer stijgen. Het schijnt, dat de kinderziekten overwonnen zijn. In 1884 telt de Maatschappij weer 2600 leden terwijl het aantal casino's de 40 weer bereikt heeft. Daarnaast staan er nog verschillende dorpsverenigingen buiten de Maatschappij, maar de opgaande lijn is onmiskenbaar en de praktische resultaten eveneens. Op alle gebieden van de landbouw en de veeteelt zien wij vooruitgang en invoering van moderne methoden, slechts de paardenfokkerij laat nog altijd te wensen over. De financiële onmacht van de Maatschappij en de casino's om goed fokmateriaal aan te schaffen is hiervoor wel de voornaamste verklaring. Toch valt er wel enige vooruitgang te bespeuren. In 1877 wordt te Horst de eerste paardenfokvereniging opgericht, welke in deze voor de gehele provincie pionierswerk verricht heeft.

Nog een andere maatregel van de Maatschappij verdient hier vermelding. In 1879 heeft men een splitsing doorgevoerd bij de organisatie der tentoonstellingen in deze zin, dat men onderscheid maakt tussen grote en kleine boeren. Op deze wijze wordt het ook voor de kleine boeren mogelijk met succes mede te dingen op tentoonstellingen en bij wedstrijden. Dat dit voor het animo van deze groep van grote betekenis is, behoeft geen betoog. De tentoonstelling in Lottum, waar dit novum voor het eerst wordt toegepast is dan ook een groot succes voor de organisatoren.

In 1885 volgt dan de reeds eerder vermelde statutaire wijziging, waarbij bepaald wordt, dat de casino's minstens 25 leden moeten tellen om als zodanig bij de Maatschappij aangesloten te kunnen zijn. Op deze wijze wil men voorkomen, dat er vele casino's bestaan blijven, op grond van hun ledental, zonder voldoende levenskracht. Corten stelt in 1885 voor om rijkssubsidie aan te vragen voor de aanleg van proefvelden door de casino's, zoals in België alom geschiedt. Vele casino's kunnen nog niet tot iets dergelijks overgaan wegens gebrek aan financiën.

Na aanvankelijk afgewezen te zijn, wordt de subsidie in 1888 verleend, nadat ook de provincie haar subsidie reeds verhoogd heeft.

Zo zien wij in de laatste decennia van de vorige eeuw een bloeiend verenigingsleven, terwijl het landbouwonderwijs in verenigingsverband op hoog peil staat. Het is, om zo te zeggen, minder conjunctuur gevoelig geworden, d. w. z. dat de belangstelling van de boeren voor de landbouwverenigingen meer en meer voortspruit uit de overtuiging, dat een bloeiend verenigingsleven een essentieel bestanddeel van hun economisch bestaan vormt. Daardoor laten zij zich minder gemakkelijk verleiden om wegens economische of andere omstandigheden, de vereniging de rug toe te keren.

Alvorens wij onze beschouwingen gaan beëindigen, willen wij nog even gaan zien hoe het verder

verlopen is met de andere verenigingen.

Zoals wij reeds zagen verdwijnt in 1876 de Landelijke tuin- en landbouwvereniging te Heer uit de historie. Haar voortdurende strijd om bestaansrecht en erkenning is haar op de duur te zwaar geworden. Toch kan niet ontkend worden, dat zij in de luttele jaren van haar bestaan vruchtbaar werk heeft verricht. Het onderwijs dat zij liet geven door bekwame leraren als de heer J. Hennis uit Tongeren en de heer A. Kuypers uit Brussel, stond op hoog peil. De Vereniging te Maastricht en diverse casino's maakten geregeld van deze zelfde leraren gebruik.

Voor de verbetering van de vruchtbomenteelt in het hieraan zo rijke land van Heer en Gronsveld heeft de Landelijke ongetwijfeld belangrijke arbeid gepresteerd, evenals op het gebied van de zaadselectie.

De Vereniging te Maastricht heeft haar activiteit geheel op de tuinbouw gericht. Door middel van haar afdelingen distribueert zij telken jare geïmporteerd pootgoed en zaden, meestal gratis. Met de Rijksnormaalschool komt zij overeen, dat de leerlingen, de toekomstige onderwijzers dus, haar lessen zullen bijwonen. De proeftuin heeft groeiend succes evenals de tentoonstellingen, waar de hegemonie der Belgen geheel verdwenen is. Haar leden-tal blijft constant om de 3 à 400 schommelen. Wel vallen er omstreeks 1890 een paar afdelingen af, maar men kan toch zonder overdrijving zeggen, dat de Vereniging te Maastricht verder steeds gezond is geweest.

"Eendracht en Landbouw" te Bingelrade is steeds het voorbeeld voor alle casino's gebleven. Haar activiteit is merkwaardig opgewekt en constant. Steeds is zij bij alles in de voorste gelederen te vinden.

Zo, kunnen wij vaststellen, dat nu de tijd gunstig is voor een meer georganiseerde samenwerking op landbouwgebied. De ontwikkeling van de zuivelbe-reiding zal blijken de eerste stoot te geven, maar

zonder het voorbereidende werk van de verschillende verenigingen in de tweede helft van de vorige eeuw was een voorspoedige ontwikkeling, als het Limburgse boerenleven in het begin van de twintigste eeuw heeft te zien gegeven, zeker niet mogelijk geweest.

Literatuur

De Nederlandse landbouw in het tijdvak 1813-1913
Uitg. Directie van de Landbouw.

Uitkomsten van het onderzoek naar de toestand van de landbouw in Nederland, ingesteld door de landbouwcommissie, benoemd bij K. B. van 18 september 1886.

Gedenkboek bij het 25-jarig bestaan van de Limburgse Land- en Tuinbouwbond, Roermond 1926.

Limburg 1839-1939, van ploeg tot afbouwhamer; Maastricht 1941.

Dr. Z. W. Sneller, Geschiedenis van den Nederlandsen Landbouw 1795-1940; Groningen 1943.

G. Minderhoud, De Nederlandse Landbouw; Haarlem 1933.

Dr. H. Blink, Limburg als economisch-geografisch en staatkundig gewest in het verleden en heden; Tijdschrift voor economische geografie 10e jaargang 1919.

Verslagen van de Provinciale Staten in het Hertogdom Limburg over de jaren 1848-1890.

Verslagen van de gemeente Sittard.

Verslagen en correspondentie, voorkomende in het Rijksarchief te Maastricht over de periode 1848-1862.

Verslagen en correspondentie, voorkomende in het Provinciaal-archief te Maastricht, Portefeuille no. 260 en no. 261, over de periode 1862.

Aankondigingen in oude plaatselijke kranten.

Advertenties in oude plaatselijke kranten.